

STATYSTYKA MIĘDZYNARODOWA

Andrzej MISZCZUK

Przemiany demograficzne na pograniczu polsko-białoruskim

Specyfika regionów przygranicznych jest w dużej mierze zdeterminowana relacjami między sąsiadującymi ze sobą państwami. Dzisiejsza granica polsko-białoruska od zakończenia II wojny światowej do uzyskania przez Białoruś niepodległości stanowiła nieprzepuszczalną barierę przestrzenną. Obecnie jest ona zewnętrzną granicą Unii Europejskiej (od 1 maja 2004 r.) oraz strefy Schen-

gen (od 21 grudnia 2007 r.). Jej aktualną funkcję można określić (w nawiązaniu do rozważań J. Rosenau'a) mianem *frangmengracyjnej*, co oznacza otwieranie się na niektóre czynniki przepływające przez nią bądź różnicowanie otwartości wobec poszczególnych państw (Moraczewska, 2008).

Brak pełnego otwarcia granic powoduje występowanie w regionach przygranicznych zjawisk społeczno-ekonomicznych, które kwalifikują je do określenia mianem obszarów problemowych (Bański, 1999), a jednym z ich aspektów mogą być problemy demograficzne (Jelonek, 1988).

Celem artykułu jest ukazanie przemian demograficznych, zarówno w zakresie ruchu naturalnego jak i migracji, jakie zaszły na początku XXI w. na pograniczu polsko-białoruskim (wykr. 1). Ze względu na zróżnicowaną dostępność danych statystycznych analiza w przypadku zmian zaludnienia oraz ruchu naturalnego obejmuje lata 2000—2009, a w zakresie migracji okres 2000—2007.

Osią pogranicza polsko-białoruskiego jest granica państwowa o długości 418 km. Południowa jej część (ok. 161 km) przebiega rzeką Bug. Ruch graniczny obsługuje 12 przejść: 7 drogowych, 4 kolejowe i jedno rzeczne. Jednostkami sąsiadującymi ze sobą są po stronie polskiej województwa lubelskie i podlaskie, a po stronie białoruskiej obwody brzeski i grodzieński. Tak rozumiane pogranicze zajmuje łączną powierzchnię 103,1 tys. km² (na część polską przypada 45,3 tys. km²). Dodatkowo charakteru temu obszarowi nadaje fakt, że mniejszość polska na Białorusi zamieszkuje głównie obwód grodzieński, a białoruska w Polsce — woj. podlaskie.

Zmiany zaludnienia pogranicza polsko-białoruskiego w latach 2000—2009 pokazuje tabl. 1. Wyłania się z niej zróżnicowany obraz. O ile w przypadku Polski możemy mówić o ustabilizowaniu liczby ludności, gdyż jej spadek w latach 2000—2009 wyniósł zaledwie 0,2%, to w przypadku Białorusi mieliśmy do czynienia ze spadkiem o 5,1%.

TABL. 1. LUDNOŚĆ NA POGRANICZU POLSKO-BIAŁORUSKIM W TYS.

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Polska ogółem	38254,0	38242,2	38218,5	38190,6	38173,8	38157,1	38125,5	38115,6	38115,9	38167,3
w tym:										
Woj. lubelskie	2206,2	2201,7	2197,0	2191,2	2185,2	2179,6	2172,8	2166,2	2161,8	2157,2
Woj. podlaskie	1221,1	1220,0	1207,7	1208,0	1205,5	1202,7	1199,1	1192,7	1191,5	1189,7
Polska część pogranicza	3427,3	3421,7	3404,7	3399,2	3390,7	3382,3	3371,9	3358,9	3353,3	3346,8
Białoruś ogółem	9990,4	9950,9	9898,6	9849,1	9800,1	9750,5	9714,5	9689,8	9493,2	9480,2
w tym:										
Obwód brzeski	1481,9	1477,2	1470,8	1462,9	1455,0	1445,6	1439,5	1435,1	1403,9	1398,7
Obwód grodzieński ...	1173,9	1166,2	1156,5	1146,1	1135,1	1123,5	1114,1	1106,6	1075,1	1069,6
Białoruska część pogranicza	2655,8	2643,4	2627,3	2609,0	2590,1	2569,1	2553,6	2541,7	2479,0	2468,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS oraz Ministerstwa Statystyki i Analiz Republiki Białorusi.

Pogranicze polsko-białoruskie ma charakter wyludniający, przy czym w omawianych latach przeszło 3-krotnie większe natężenie tego zjawiska wystąpiło w części białoruskiej (spadek o 7,1%) niż polskiej (spadek o 2,3%). W relatywnie większym stopniu wyludniała się północna część pogranicza (woj. podlaskie — 2,6%, obwód grodzieński — 8,9%) niż południowa (woj. lubelskie — 2,2%, obwód brzeski — 5,6%).

W efekcie zmian zaludnienia uległa zmniejszeniu gęstość zaludnienia (tabl. 2), przy czym w części białoruskiej stanowiła ona 93,5% średniej krajowej i w stosunku do części polskiej była niższa o 43,4%. Polska część pogranicza wykazuje na tle kraju słabe zaludnienie (ok. 61% średniej krajowej). Niska gęstość zaludnienia w całej Białorusi była w dużym stopniu uwarunkowana specyfiką środowiska geograficznego.

TABL. 2. GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA NA POGRANICZU POLSKO-BIAŁORUSKIM

Wyszczególnienie	2000	2009
	osoby na km ²	
Polska ogółem	122	122
w tym:		
Woj. lubelskie	89	86
Woj. podlaskie	60	59
Polska część pogranicza	76	76
Białoruś ogółem	48	46
w tym:		
Obwód brzeski	45	43
Obwód grodzieński	47	43
Białoruska część pogranicza	46	43

Źródło: jak w tabl. 1.

Zmianie uległy także proporcje między ludnością miejską i wiejską (tabl. 3). Znaczący wzrost odsetka ludności miejskiej odnotowano w białoruskiej części pogranicza, podobnie jak na całej Białorusi. Procesy depopulacyjne objęły przede wszystkim obszary wiejskie, natomiast w polskiej części pogranicza odnotowano jedynie niewielki wzrost udziału ludności miejskiej, i to za sprawą woj. podlaskiego, podczas gdy średnio w Polsce wskaźnik urbanizacji maleje. Oznacza to rosnące znaczenie zjawiska suburbanizacji podmiejskich terenów wiejskich (J. J. Parysek, 2008). Jedyną jednostką regionalną na pograniczu, w której występuje stała przewaga ludności wiejskiej nad miejską było woj. lubelskie.

TABL. 3. LUDNOŚĆ MIEJSKA NA POGRANICZU POLSKO-BIAŁORUSKIM

Wyszczególnienie	2000	2009
	ludność ogółem=100	
Polska ogółem	61,8	61,0
w tym:		
Woj. lubelskie	46,6	46,5
Woj. podlaskie	58,6	60,2
Polska część pogranicza	50,9	51,4
Białoruś ogółem	69,7	74,5
w tym:		
Obwód brzeski	61,6	65,7
Obwód grodzieński	63,6	69,2
Białoruska część pogranicza	62,6	67,3

Źródło: jak w tabl. 1.

RUCH NATURALNY

Bardzo ważny czynnik, wpływający na kształtowanie się liczby ludności, stanowi ruch naturalny, którego elementami są: małżeństwa, rozwody, urodzenia i zgony. Współczynnik zawartych małżeństw w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (tabl. 4) był wyższy na Białorusi niż w Polsce (o 1,3‰ w 2009 r.), natomiast w obu krajach wykazywał tendencję wzrostową. Podobną sytuację zaobserwowano na pograniczu polsko-białoruskim, przy czym liczba zawartych małżeństw w woj. lubelskim była nieco wyższa niż średnia krajowa, w obwodzie grodzieńskim równa średniej, natomiast w woj. podlaskim i obwodzie brzeskim nieznacznie niższa.

TABL. 4. MAŁŻEŃSTWA NA POGRANICZU POLSKO-BIAŁORUSKIM NA 1000 OSÓB

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Polska ogółem	5,5	5,1	5,0	5,1	5,0	5,4	5,9	6,5	6,8	6,6
w tym:										
Woj. lubelskie	5,7	5,2	5,4	5,4	5,4	5,9	6,2	6,9	6,9	6,9
Woj. podlaskie	5,3	4,9	5,0	5,1	5,1	5,4	5,7	6,2	6,6	6,4
Polska część pogranicza	5,5	5,1	5,2	5,3	5,3	5,7	6,0	6,6	6,8	6,7
Białoruś ogółem	6,2	6,9	6,7	7,1	6,1	7,5	8,1	9,3	8,0	8,3
w tym:										
Obwód brzeski	6,4	6,9	6,8	7,2	6,2	7,4	7,9	8,8	7,6	7,9
Obwód grodzieński	6,1	6,6	6,5	6,7	6,0	7,4	7,9	9,0	8,0	8,3
Białoruska część pogranicza	6,3	6,8	6,7	7,0	6,1	7,4	7,9	8,9	7,8	8,1

Źródło: jak w tabl. 1.

Zdecydowanie mniej korzystnie dla przyrostu naturalnego kształtowała się liczba rozwodów w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (tabl. 5). O ile w 2000 r. średnie natężenie tego zjawiska na Białorusi osiągnęło poziom blisko 4-krotnie wyższy niż w Polsce, to w 2009 r. relacja ta wynosiła 1:2,5. Było to następstwem tendencji wzrostowej w Polsce oraz spadkowej na Białorusi. Liczba rozwodów w obu częściach pogranicza była niższa od średnich krajowych, jednak proporcje tego zjawiska między białoruską a polską częścią układały się podobnie, jak przeciętne między Białorusią i Polską.

TABL. 5. ROZWODY NA POGRANICZU POLSKO-BIAŁORUSKIM NA 1000 OSÓB

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Polska ogółem	1,1	1,2	1,2	1,3	1,5	1,8	1,9	1,7	1,7	1,7
w tym:										
Woj. lubelskie	0,8	0,9	0,9	0,8	0,9	1,3	0,9	1,1	0,9	1,3
Woj. podlaskie	1,1	1,2	1,1	1,3	1,6	1,8	1,5	1,7	1,5	1,7
Polska część pogranicza	0,9	1,0	1,0	1,0	1,3	1,6	1,2	1,3	1,2	1,4
Białoruś ogółem	4,3	4,1	3,8	3,2	3,0	3,1	3,3	3,7	3,8	3,7
w tym:										
Obwód brzeski	3,6	3,4	3,3	2,9	2,5	2,6	2,9	3,2	3,3	3,2
Obwód grodzieński	3,8	3,6	3,4	2,9	2,7	2,8	3,0	3,4	3,3	3,3
Białoruska część pogranicza	3,7	3,5	3,3	2,9	2,6	2,7	2,9	3,3	3,3	3,3

Źródło: jak w tabl. 1.

W przypadku liczby urodzeń wystąpiło zbliżone natężenie zjawiska na całym analizowanym obszarze oraz podobieństwo tendencji, czyli spadek liczby urodzeń w okresie 2000—2004, a od roku 2005 — wzrost. Warto jednak odnotować, że o ile w 2000 r. wystąpiło nieco wyższe natężenie urodzeń w części polskiej pogranicza, o tyle w 2009 r. było ono wyższe w części białoruskiej (1,6‰).

TABL. 6. URODZENIA NA POGRANICZU POLSKO-BIAŁORUSKIM NA 1000 OSÓB

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Polska ogółem	9,8	9,5	9,3	9,2	9,3	9,5	9,8	10,2	10,9	10,9
w tym:										
Woj. lubelskie	10,4	10,1	9,4	9,7	9,5	9,7	9,8	10,0	10,6	10,6
Woj. podlaskie	9,9	9,6	9,3	8,9	8,9	9,1	9,2	9,3	10,0	10,2
Polska część pogranicza	10,3	9,9	9,4	9,4	9,2	9,4	9,5	9,8	10,4	10,4
Białoruś ogółem	9,4	9,2	8,9	9,0	9,1	9,2	9,9	10,7	11,1	11,5
w tym:										
Obwód brzeski	10,7	10,3	10,2	10,0	10,1	10,3	10,8	11,7	12,0	12,3
Obwód grodzieński	9,3	9,3	8,9	8,9	9,0	8,9	10,0	10,8	11,3	11,6
Białoruska część pogranicza	10,1	9,8	9,6	9,5	9,6	9,6	10,4	11,3	11,7	12,0

Źródło: jak w tabl. 1.

W omawianym okresie zaobserwowano zdecydowanie większe zróżnicowanie natężenia zgonów (tabl. 7). W polskiej części pogranicza w latach 2000—2009 wzrosło ono w niewielkim stopniu (o 0,4‰) i było wyższe od średniej krajowej o 0,5‰, przy czym większą śmiertelnością charakteryzowało się woj. lubelskie. Z kolei w części białoruskiej liczba zgonów w przeliczeniu na 1000 mieszkańców wzrosła o 1,2‰ i był to poziom o blisko 40% wyższy w porównaniu z częścią polską. W najgorszej sytuacji pod tym względem znalazł się obwód grodzieński. Większą śmiertelność po stronie białoruskiej można interpretować gorszymi warunkami życia ludności oraz niższym poziomem usług medycznych na Białorusi.

TABL. 7. ZGONY NA POGRANICZU POLSKO-BIAŁORUSKIM NA 1000 OSÓB

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Polska ogółem	9,5	9,4	9,4	9,6	9,5	9,7	9,7	9,9	10,0	10,1
w tym:										
Woj. lubelskie	10,5	10,3	10,3	10,4	10,4	10,6	10,4	10,7	10,8	10,9
Woj. podlaskie	9,7	9,6	9,4	9,7	9,7	9,8	9,9	9,8	9,7	10,2
Polska część pogranicza	10,2	10,1	10,0	10,1	10,1	10,2	10,2	10,4	10,4	10,6
Białoruś ogółem	13,5	14,1	14,8	14,5	14,3	14,5	14,2	13,7	13,8	14,2
w tym:										
Obwód brzeski	12,7	13,1	13,6	13,9	13,7	14,0	13,5	13,2	13,4	14,0
Obwód grodzieński	14,2	14,9	15,7	15,8	15,8	16,0	15,5	14,5	14,6	15,2
Białoruska część pogranicza	13,3	13,9	14,5	14,7	14,8	15,0	14,3	13,8	13,9	14,5

Źródło: jak w tabl. 1.

W zestawieniu liczby urodzeń i zgonów możemy zaobserwować tendencje w zakresie kształtowania się przyrostu naturalnego (tabl. 8). Na całym pograniczu polsko-białoruskim miało miejsce pogłębianie się ubytków naturalnych w latach 2000—2005, a następnie ich ograniczenie. W efekcie, w 2009 r. w polskiej części ujemny przyrost naturalny kształtował się na poziomie zaledwie $-0,2\%$, podczas gdy w części białoruskiej wynosił $-2,6\%$, przy czym był on zdecydowanie wyższy w obwodzie grodzieńskim. Pod względem kształtowania się przyrostu naturalnego białoruska część pogranicza nie różniła się od tendencji występujących przeciętnie w całej Białorusi. W przypadku części polskiej warto odnotować zmniejszanie się ubytków naturalnych, podczas gdy przeciętnie w kraju od 2006 r. utrzymuje się niewielki dodatni przyrost naturalny.

TABL. 8. PRZYROST NATURALNY LUDNOŚCI NA POGRANICZU POLSKO-BIAŁORUSKIM NA 1000 OSÓB

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Polska ogółem	0,3	0,1	-0,1	-0,4	-0,2	-0,1	0,1	0,3	0,9	0,9
w tym:										
Woj. lubelskie	-0,1	-0,2	-0,9	-0,7	-0,9	-0,8	-0,5	-0,7	-0,2	-0,3
Woj. podlaskie	0,2	0,0	-0,1	-0,8	-0,9	-0,7	-0,7	-0,5	0,3	0,0
Polska część pogranicza	0,0	-0,1	-0,6	-0,7	-0,9	-0,8	-0,6	-0,7	0,0	-0,2
Białoruś ogółem	-4,1	-4,9	-5,9	-5,5	-5,2	-5,2	-4,3	-3,0	-2,7	-2,7
w tym:										
Obwód brzeski	-2,0	-2,8	-3,4	-3,9	-3,6	-3,7	-2,7	-1,5	-1,4	-1,7
Obwód grodzieński	-4,9	-5,6	-6,8	-6,9	-6,8	-7,1	-5,5	-3,7	-3,3	-3,6
Białoruska część pogranicza	-3,2	-4,0	-4,9	-5,2	-5,2	-5,4	-3,9	-2,4	-2,2	-2,6

Źródło: jak w tabl. 1.

MIGRACJE

Drugim, bardzo istotnym czynnikiem wpływającym na zmiany zaludnienia są migracje. W jednostkach regionalnych tworzących pogranicze polsko-białoruskie odnotowano w latach 2000—2007 tendencję wzrostową natężenia tego zjawiska (z wyjątkiem woj. podlaskiego), przy czym po stronie białoruskiej w 2007 r. było ono ok. 3-krotnie wyższe niż po stronie polskiej (tabl. 9).

TABL. 9. NAPŁYW MIGRACYJNY LUDNOŚCI NA POGRANICZE POLSKO-BIAŁORUSKIE NA 1000 OSÓB

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Woj. lubelskie	1,8	1,7	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	2,0
Woj. podlaskie	2,2	2,0	2,1	2,1	2,0	1,9	2,1	2,1
Obwód brzeski	4,9	4,9	5,2	5,1	5,6	5,7	6,2	6,4
Obwód grodzieński	5,1	5,1	5,3	5,4	5,4	5,7	5,8	5,9

Źródło: jak w tabl. 1.

Obserwowane w latach 2000—2007 natężenie odpływu migracyjnego wykazywało również tendencję wzrostową. W 2007 r. odpływ ludności po stronie białoruskiej w porównaniu ze stroną polską był ok. 2-krotnie wyższy (tabl. 10). Ze względu na znacznie większe nasilenie odpływu migracyjnego, województwa i obwody w polskiej, jak i białoruskiej części pogranicza charakteryzowały się ujemnym saldem migracji. Zjawisko to powiększało się poczynając od 2000 r., osiągając w 2007 r. wartość od –3,9‰ w obwodzie grodzieńskim do –1,8‰ w woj. podlaskim (tabl. 11).

**TABL. 10. ODPIYUW MIGRACYJNY LUDNOŚCI Z POGRANICZA POLSKO-BIAŁORUSKIEGO
NA 1000 OSÓB**

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Woj. lubelskie	3,2	3,3	3,5	3,9	3,9	4,0	4,2	4,4
Woj. podlaskie	3,2	2,9	3,4	3,4	3,2	3,4	3,8	3,9
Obwód brzeski	6,0	6,7	6,8	7,6	7,9	8,6	8,5	8,5
Obwód grodzieński	6,3	7,0	7,4	7,9	8,5	9,3	9,3	9,4

Źródło: jak w tabl. 1.

**TABL. 11. SALDO MIGRACJI LUDNOŚCI POGRANICZA POLSKO-BIAŁORUSKIEGO
NA 1000 OSÓB**

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Woj. lubelskie	–1,4	–1,6	–1,7	–2,1	–2,1	–2,2	–2,3	–2,4
Woj. podlaskie	–1,0	–0,9	–1,3	–1,3	–1,2	–1,5	–1,7	–1,8
Obwód brzeski	–1,1	–1,8	–1,6	–2,5	–2,3	–2,9	–2,3	–2,1
Obwód grodzieński	–1,2	–1,9	–2,1	–2,5	–3,1	–3,6	–3,5	–3,5

Źródło: jak w tabl. 1.

Dosyć charakterystyczne były kierunki napływu i odpływu ludności. Woj. lubelskie wykazało najsilniejsze powiązania migracyjne z województwami: mazowieckim, podkarpackim i śląskim (tabl. 12), przy czym w przypadku tych dwóch ostatnich dość dużemu obrotowi migracyjnemu w latach 2000 i 2007 towarzyszyła niska wartość bezwzględna salda migracji. Wyraźnie natomiast dominowało zarówno w napływie (34,5% ogółu w 2007 r.), jak i odpływie (53,7%) woj. mazowieckie, z którym ujemne saldo migracji woj. lubelskiego pogłębiło się w latach 2000—2007 z –0,9‰ do –1,7‰.

Z kolei woj. podlaskie miało dość intensywne powiązania migracyjne z województwami mazowieckim i warmińsko-mazurskim (tabl. 12). W przypadku woj. warmińsko-mazurskiego mieliśmy do czynienia z dość dużym obrotem migracyjnym, ale niewielkim i zmiennym co do charakteru saldem. Woj. mazowieckie wyraźnie dominowało w napływie (32,1% ogółu w 2007 r.) i odpływie

(48,2%) ludności. W latach 2000—2007 ujemne saldo migracji woj. podlaskiego z woj. mazowieckim pogłębiło się z $-0,8\%$ do $-1,2\%$.

**TABL. 12. KIERUNKI NAPŁYWU I ODPŁYWU MIGRACYJNEGO LUDNOŚCI
Z WOJ. LUBELSKIEGO ORAZ WOJ. PODLASKIEGO**

Województwa	L a t a	Lubelskie				Podlaskie			
		napływ w		odpływ w		napływ w		odpływ w	
		osobach	% ogółu ludności	osobach	% ogółu ludności	osobach	% ogółu ludności	osobach	% ogółu ludności
Ogółem	2000	4028	100,0	6997	100,0	2699	100,0	3924	100,0
	2007	4411	100,0	9554	100,0	2511	100,0	4693	100,0
Dolnośląskie	2000	216	5,4	314	4,5	109	4,0	102	2,6
	2007	177	4,0	433	4,5	96	3,8	163	3,5
Kujawsko-pomorskie	2000	86	2,1	137	2,0	66	2,4	86	2,2
	2007	145	3,3	176	1,8	57	2,3	108	2,3
Lubelskie	2000	×	×	×	×	144	5,3	141	3,6
	2007	×	×	×	×	150	6,0	159	3,4
Lubuskie	2000	57	1,4	92	1,3	37	1,4	34	0,9
	2007	76	1,7	91	1,0	24	1,0	60	1,3
Łódzkie	2000	140	3,5	214	3,1	93	3,4	110	2,8
	2007	152	3,4	331	3,5	81	3,2	107	2,3
Małopolskie	2000	193	4,8	455	6,5	52	1,9	104	2,7
	2007	203	4,6	560	5,9	52	2,1	116	2,5
Mazowieckie	2000	1180	29,2	3227	46,0	782	29,1	1768	45,0
	2007	1522	34,5	5134	53,7	812	32,1	2264	48,2
Opolskie	2000	54	1,3	104	1,5	16	0,6	22	0,6
	2007	67	1,5	100	1,0	17	0,7	30	0,6
Podkarpackie	2000	625	15,5	627	9,0	42	1,6	48	1,2
	2007	643	14,6	727	7,6	73	2,9	72	1,5
Podlaskie	2000	141	3,5	114	1,6	×	×	×	×
	2007	159	3,7	150	1,6	×	×	×	×
Pomorskie	2000	132	3,3	326	4,7	129	4,8	313	8,0
	2007	136	3,1	420	4,4	130	5,2	325	6,9
Śląskie	2000	502	12,5	575	8,2	209	7,7	193	4,9
	2007	493	11,2	498	5,2	175	7,0	162	3,5
Świętokrzyskie	2000	224	5,6	246	3,5	45	1,7	36	0,9
	2007	258	5,8	201	2,1	28	1,1	27	0,6
Warmińsko-mazurskie	2000	157	3,9	135	1,9	870	32,2	779	19,9
	2007	143	3,2	170	1,8	682	27,2	876	18,7
Wielkopolskie	2000	119	3,0	166	2,4	34	1,3	96	2,4
	2007	93	2,1	316	3,3	57	2,3	143	3,0
Zachodniopomorskie	2000	202	5,0	265	3,8	71	2,6	92	2,3
	2007	144	3,3	247	2,6	77	3,1	81	1,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Po stronie białoruskiej można dostrzec podobny mechanizm migracji, jak po stronie polskiej. I tak obwody brzeski i grodzieński intensywnie są powiązane ze sobą (aczkolwiek efektem tych powiązań jest bardzo małe saldo migracji)

oraz ze stolicą kraju i obwodem ją otaczającym. W latach 2000—2007 ujemne saldo migracji obwodu brzeskiego z Mińskiem zwiększyło się z $-1,1\%$ do $-1,8\%$, a obwodu grodzieńskiego z $-1,2\%$ do $-2,3\%$.

**TABL. 13. KIERUNKI NAPŁYWU I ODPŁYWU MIGRACYJNEGO LUDNOŚCI
Z OBWODÓW BRZESKIEGO ORAZ GRODZIENSKIEGO**

Obwody	L a t a	Brzeski				Grodzieński			
		napływ w		odpływ w		napływ w		odpływ w	
		osobach	% ogółu ludności	osobach	% ogółu ludności	osobach	% ogółu ludności	osobach	% ogółu ludności
O g ó ł e m	2000	7216	100,0	8955	100,0	5987	100,0	7444	100,0
	2007	9221	100,0	12253	100,0	6525	100,0	10413	100,0
Brzeski	2000	×	×	×	×	1571	26,3	1502	20,2
	2007	×	×	×	×	1702	26,1	1956	18,8
Grodzieński	2000	1502	20,8	1571	17,5	×	×	×	×
	2007	1956	21,2	1702	13,9	×	×	×	×
Homelski	2000	918	12,7	969	10,8	525	8,8	554	7,4
	2007	1150	12,5	1144	9,3	463	7,1	435	4,2
m. Mińsk	2000	2228	30,9	3846	43,0	1660	27,7	3063	41,2
	2007	2520	27,3	5140	41,9	1900	29,1	4466	42,8
Miński	2000	1261	17,5	1350	15,1	1275	21,3	1407	18,9
	2007	2198	23,8	2895	23,6	1650	25,3	2713	26,1
Mohylewski	2000	645	8,9	598	6,7	433	7,2	381	5,1
	2007	719	7,8	624	5,1	373	5,7	347	3,3
Witebski	2000	662	9,2	621	6,9	523	8,7	537	7,2
	2007	678	7,4	748	6,1	437	6,7	496	4,8

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Statystyki i Analiz Republiki Białoruś.

Podsumowanie

Po zakończeniu II wojny światowej nadanie granicy charakteru bariery przestrzennej spowodowało, że regiony leżące w sąsiedztwie granicy polsko-białoruskiej nabrały cech peryferyjnych zarówno pod względem komunikacyjnym, jak i społeczno-ekonomicznym. Jednym z przejawów tego zjawiska są procesy demograficzne. Z analizy wynikają następujące wnioski:

- zarówno polska, jak i białoruska część pogranicza mają charakter depopulacyjny,
- procesy demograficzne po stronie białoruskiej przebiegały gwałtowniej niż po stronie polskiej,
- w części białoruskiej odnotowano większe natężenie zjawiska zawierania związków małżeńskich, ale też wzrost rozwodów,
- po stronie białoruskiej zaobserwowano większe natężenie urodzeń, ale również i zgonów, co w efekcie oznacza wyższe ubytki naturalne,
- nasilił się odpływ migracyjny, przy czym był on wyższy po stronie białoruskiej,

- główny kierunek odpływu migracyjnego netto stanowiły regiony stołeczne zarówno w przypadku Polski, jak i Białorusi.

Tendencje demograficzne na pograniczu polsko-białoruskim są typowe dla obszarów peryferyjnych. Ich relatywnie mała atrakcyjność społeczno-ekonomiczna powoduje odpływ ludności do obszarów głównie stołecznych Polski i Białorusi. Ze względu na selektywność migracji — migrują przede wszystkim ludzie młodzi — nastąpiło znaczące zmniejszenie przyrostu naturalnego na obszarach odpływowych. Stopniowo przyrost naturalny przekształcał się w ubytki naturalne, co przy długotrwałości tego typu procesów oznacza wymieranie ludności¹. W celu przynajmniej częściowego zahamowania niekorzystnych tendencji konieczne jest podniesienie atrakcyjności osiedleńczej obszarów peryferyjnych Polski i Białorusi, m.in. poprzez poprawę ich dostępności komunikacyjnej wobec obszarów centralnych, skutkiem czego dotychczasowe migracje mogą zostać zastąpione przez migracje wahadłowe, a ponadto może wystąpić znaczące zmniejszenie uciążliwości bariery granicznej i uczynienie z położenia przygranicznego czynnika rozwoju, co jest między innymi celem unijnego programu Partnerstwa Wschodniego.

dr hab. Andrzej Miszczuk — profesor Uniwersytetu Warszawskiego

LITERATURA

- Bański J. (1999), *Teoria i kierunki badań obszarów problemowych w Polsce*, „Przegląd Geograficzny”, t. LXXI, z. 4
- Celińska-Janowicz D., Miszczuk A., Płoszaj A., Smętowski M. (2010), *Aktualne problemy demograficzne regionu Polski wschodniej*, „Raporty i Analizy EUROREG”, nr 5
- Jelonek A. (1988), *Obszary problemowe w zakresie zagrożeń demograficznych w Polsce*, [w:] *Problemy geografii osadnictwa i ludności*, seria „Geografia”, UAM, Poznań
- Moraczewska A. (2008), *Transformacja funkcji granic Polski*, Wydawnictwo UMCS, Lublin
- Parysek J. J. (2008), *Suburbanizacja i reurbanizacja: dwa bieguny polskiej urbanizacji*, [w:] Parysek J. J., Stryjakiewicz T. (red.), *Region społeczno-ekonomiczny i rozwój regionalny*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań

SUMMARY

This article aims to show the demographic change, with particular emphasis on the natural movement of population and migration, which occurred at the beginning of the twenty-first century in the Polish-Belarusian borderland, in the Lubelskie and Podlaskie Voivodships as well as in Grodno and Brest Circuits.

¹ W przypadku polskiej części pogranicza polsko-białoruskiego zostały zdelimitowane obszary największych zagrożeń demograficznych. Por. D. Celińska-Janowicz, A. Miszczuk, A. Płoszaj, M. Smętowski (2010).

Due to the availability of statistical data detailed analysis of changes in the natural movement of population covers the years 2000—2009, and 2000—2007 for migration. The analysis e. a. shows, that both the Polish and Belarusian part of the border are of depopulation character, but demographic processes on the Belarusian side have a more rapid process than on the Polish side.

РЕЗЮМЕ

Целью статьи является представление демографических перемен, с особым учетом естественного движения населения и миграции, которые произошли в начале XXI века в польско-беларусской пограничной полосе, в подляском и люблинском воеводстве, а также в Гродненской и Брестской областях. Учитывая доступность статистических данных, подробный анализ изменений численности и естественного движения населения охватывает 2000—2009 гг, а в области миграции 2000—2007 гг. Анализ показывает, что как польская так и беларусская части пограничной полосы имеют депопуляционный характер, но демографические процессы в беларусской части имеют более быстрый ход чем в польской.